

Võrdsuspõhiõigus sotsiaaliigi teenistuses

LL.M. Madis Ernits

Tartu Ringkonnakohtu kohtunik

1. Eristada tuleb sotsiaaliigi aluspõhimõtte objektiivset ja subjektiivset dimensiooni. Objektiivses mõttes tähendab sotsiaaliigi aluspõhimõtte lühidalt järgmist: „Sotsiaalpoliitiliste valikute tegemisel on seadusandja seotud Põhiseaduse printsiipide ja põhiõiguste olemusega“ (RKPJKo 21.01.2004, 3-4-1-7-03, p 16). Subjektiivne dimensioon annab isikule subjektiivse õiguse: „Õigus saada riigilt puuduse korral abi on subjektiivne õigus, mille riive korral on isikul õigus võtta ette kohtutee ja kohtul kohustus kontrollida sotsiaalseid õigusi andva seaduse vastavust Põhiseadusele“ (RKPJKo 21.01.2004, 3-4-1-7-03, p 16).
2. Üldine sotsiaalne põhiõigus (PS § 28 lg 2 ls 1) tagab subjektiivse õiguse elatusmiinimumile, inimväärikuse aluspõhimõtte (PS § 10) tagab esmavajaduste rahuldamise. Nii elatusmiinimumi tagamise kui ka esmavajaduste rahuldamise põhimõtted tagavad vaid piisava toidu ja ilmastikule vastava riietuse, magamisaseme, mis peab olema külmal aastaajal köetud ruumis, elementaarsed hügieenitarbed ja pesemisvõimaluse, elementaarse meditsiiniabi ning toimetulekut võimaldava hariduse. „Sellest tulenevalt on kohtu ülesanne sekkuda siis, kui abi langeb minimaalsest tasemest allapoole“ (RKPJKo 21.01.2004, 3-4-1-7-03, p 16).
3. Sotsiaaliigi aluspõhimõtte sisustamisel on seadusandjal suur mänguruum: „seadusandjal [on] avar diskretsiooniõigus ja kohtud ei tohi seadusandja asemel asuda langetama sotsiaalpoliitilisi otsuseid. Sotsiaalsete põhiõiguste täpsema mahu määrab kindlaks riigi majanduslik olukord ning riik ei saa rohkem anda ja keegi ei saa riigilt rohkem nõuda, kui riik võimeline on“ (RKHKm 17.06.2004, 3-3-1-17-04, p 32).
4. Sotsiaalõiguse rakendamisel on oluline roll võrdse kohtlemise põhimõttel, sest täitevvõim ei tohi kedagi põhjendamatult eelistada ega halvemini kohelda. Kõigil abivajajatel peab olema võrdne juurdepääs sotsiaalteenustele, ausale menetlusele, õiguskaitsele jne.
5. Võrdsuspõhiõigused seovad riiki ka siis, kui seadusandja sisustab talle põhiseadusega tagatud suurt mänguruumi sotsiaalõiguses. Seejuures mängib kesksel rolli süsteemiõigluse põhimõtte, mille kohaselt eeldab õigusloome võrdsus *prima facie*, et seadusandja järgib enda loodud süsteemi järjekindlalt ning igaks kõrvalekaldeks peab olema piisav põhjus.
6. Seadusandja seotus süsteemiõigluse põhimõttega on tugevam kui seotus üldise võrdsuspõhiõigusega sotsiaalteenuse loomise otsustamisel, s.t seadusandja mänguruum on avaram siis, kui ta otsustab, kas üldse sätestada sotsiaalteenus, kui siis, kui ta määratleb sotsiaalteenuse raames soodustatud isikute grupe, näeb ette erandeid või välistab osad isikud teenuse saajate hulgast. Sellest johtuvalt ulatub põhiseaduslikkuse järelevalve kohtu kontroll kaugemale siis, kui ta kontrollib ebavõrdse kohtlemise põhiseaduspärasust seadusandja poolt loodud süsteemi raames, kui siis, kui ta kontrollib seadusandja otsust, kas sätestada sotsiaalteenus või mitte.
7. Sama kehtib ka kohalike omavalitsuste poolt sätestatavate sotsiaalteenuste puhul. Riigikohtu üldkogu on leidnud: „Nii näiteks ei ole PS § 28 mõtte kohaselt aktsepteeritav olukord, kus peamiste sotsiaalsete põhiõiguste tagatus on osas, milles selle eest vastutab kohalik omavalitsus, riigi erinevates piirkondades olulisel määral varieeruv sõltuvalt erinevustest omavalitsusüksuste majanduslikust suutlikkusest“ (RKÜKo 16.03.2010, 3-4-1-8-09, p 67).